

SENDAN QANCHA KO'P FAXRLANSAK HAM KAM ALFRAGANUS!!
AL-FARG'ONIY BIZNING FAXRIMIZ

Yo'ldashev Nurbek Jo'rabek o'g'li

Yangiariq education centrs nodavlat ta'lim muassasi 11- sinf o'quvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10544240>

Annotatsiya. Ushbu tezisda Al-Farg'oni, lotincha ALFRAGANUS nomi bilan ham tanilgan bizning eng faxirli allomamiz haqida va ularning hayot yo'liga sayr etamiz. Alfraganus IX asrda yashagan nufuzli astranom va olim. U islomning oltin asrida astronomiya va ilm-fan olamiga katta hissa qo'shgan. Ko'plab ilmiy yozmalar yozib qoldirgan. Biz kelajak avlod uchun o'rnak bo'ladigan hayot yo'llari haqida.

Kalit so'zlar: Alfraganus, astronomiya, geometirik, hisob, koinot, yer, osmon, yulduz.

THE MORE WE ARE PROUD OF YOU, THE LESS ALFRAGANUS!! AL-FARGHANI
IS OUR PRIDE

Abstract. In this thesis Al-Fargani, also known as ALFRAGANUS in Latin, is about our most famous scholar and we will walk through his life path. Alfraganus was an influential astronomer and scientist who lived in the 9th century. He made a great contribution to the world of astronomy and science in the golden age of Islam. He wrote many scientific works. About the ways of life that we will set an example for the next generation...

Key words: Alfraganus, astronomy, geometric, calculation, universe, earth, sky, star.

ЧЕМ БОЛЬШЕ МЫ ТОБОЙ ГОРДИМСЯ, ТЕМ МЕНЬШЕ АЛЬФРАГАНУСА!!
АЛЬ-ФАРГАНИ – НАША ГОРДОСТЬ

Аннотация. В этой диссертации. Аль-Фаргани, также известный как АЛЬФРАГАН на латыни, рассказывает о нашем самом известном ученом, и мы пройдем его жизненный путь. Альфрагани был влиятельным астрономом и ученым, жившим в 9 веке. Он внес большой вклад в мир астрономии и науки в золотой век ислама, написал множество научных трудов. Об образе жизни, который мы покажем примеру следующему поколению...

Ключевые слова: Альфраган, астрономия, геометрическая, расчет, вселенная, земля, небо, звезда.

O'rta asrlarda yashagan Markaziy osiyolik olimlar orasida buyuk astronom, matematik va geograf al-Farg'oni salmoqli o'rin egallaydi. Olimning to'liq ismi Abul Abbos Ahmad ibn Muhammad ibn Kasir al-Farg'oni'dir. Manbalarda uning farg'onalik ekanligidan tashqari deyarli boshqa ma'lumotlar saqlanmagan.

Tarjimai hol

Lekin shuni ham e'tiborga olish kerakki, O'rta asrlarda musulmon o'lkalarida bo'lgan an'anaga binoan, mamlakat poytaxti yoki markazini ham mamlakat nomi bilan atashgan. Masalan, 995 yilgacha Xorazmning poytaxti bo'lgan Kotni, keyingi poytaxti Gurganjni ham Xorazm deyishgan. Ba'zi arab mamlakatlarida bu odat hozir ham saqlanib qolgan.

Misrning poytaxti Qohirani - Misr, Shom (Suriya)ning poytaxti Damashqni - Shom deyilishi shundan. Ana shu odatga ko'ra, O'rta asrlardagi Farg'ona vodiysining markaziy shahri Axsikatni ham Farg'ona deyishgan. Al-Farg'oni Farg'ona vodiysining Qubo (quva) qishlog'ida

tugʻilgan. Shunisi maʼlumki, al-Fargʻoniy xalifa Xorun ar-Rashidning sharqiy yerlaridagi muovini, oʻgʻli Abdullohning (boʻlajak xalifa al-Maʼmunning) Marvdagi olimlari doirasiga kirgan.

Ehtimol, Abdulloh yoshligidan bilimga chanqoq boʻlgani uchundir, 806 yili Marvga noib boʻlib tayinlanganida, Movarounnahr, Xuroson, Xorazmdan olimlarni va isteʼdodli yoshlarni toʻplay boshlagan. Bu olimlarning asosiy qismi Abdulloh u yerga kelganidan avvalroq toʻplangan boʻlishi ham ehtimoldan xoli emas, chunki Marv avvaldan, Sosoniylar davridanoq yirik ilmiy markaz hisoblangan.

615 yili eng soʻnggi Sosoniy shahanshoh Yazdigard ibn Shahriyor arablar taʼqibidan qochib bu yerga kelganida poytaxtdagi kutubxona kitoblarini ham olib kelganligi maʼlum. Marv arablar qoʻl ostida ham oʻz mavqeyini yoʻqotmadi, aksincha, to moʻgʻul istilosigacha oʻsib bordi. Shunga koʻra, uning IX asr boshida xalifalikning yirik ilmiy va madaniy markazi boʻlganligi tabiiydir.

Al-Fargʻoniy, shuningdek, Alfraganus nomi bilan ham tanilgan, islom oltin davrining taniqli astronomi, matematiki va yozuvchisi edi. U miloddan avvalgi 800- yillarda hozirgi Oʻzbekiston hududida joylashgan Fargʻona shahrida tugʻilgan.

Fargʻona oʻsha davirda muhim madaniy va ilmiy markaz boʻlib, turli fanlar, jumladan astronomiya rivojiga turtki boʻldi. Al-Fargʻoniyning asosiy astronomik asari «Samoviy harakatlar va umumiy ilmi nujum kitobi» XII-XIII asrlarda Yevropa tillariga tarjima qilingan va ushbu kitobi bir necha yillar davomida Yevropa Universitetlarida astronomiyada asosiy darslik vazifasini oʻtagan.

Allomaning Yer sharsimon shakilda ekanligi borasidagi qarashlari oradan sakkiz yuz yil oʻtib amalda isbotlangan mashhur sayyoh Xristafor Kolumb «Yer meridianining bir darajasi miqdori haqida Al-Fargʻoniy hisoblarining togʻiriligiga toʻla ishonch hosil qildim» deya dasxad qoldirgan.

Al-Fargʻoniyning eng muhim ilmiy faoliyati astronomiya sohasida boʻlgan. U bir qancha nufuzli asarlar yozgan, ulardan eng mashhuri «Kitob az-zij» (Astronomik jadvallar kitobi).

Bu kitobda kuzatuv astronomiyasi sohasidagi batafsil yutuqlar, jumladan samoviy jisimlar joylashuvi va harakati haqidagi muhim maʼlumotlar berilgan. U olti asrdan koʻproq vaqt davomida islom olami va yevropada eng koʻp qoʻllaniladigan va hurmatga sazavor astronomik matnlardan biriga aylandi.

Al-Fargʻoniyning «Kitob az-Zij» asarida astronomiyada qoʻllaniladigan turli matematik usullar va asboblari, jumladan, takomillashtiriladigan astrolabiy ham taqdim etilgan.

«Kitob ul-harakot as-samoviyya va javome ilm an-nujum». Al-Fargʻoniy oʻz asarini «Kitob ul-harakot as-samoviy va javome ilm an-nujum» harakat as-samoviyya va javome ilm an-nujum» «osmon jisimlari harakati va yulduzlar toʻgʻirisidagi bilimlar yigʻindisi» deb ataladi. Ahmad al-Fargʻoniyning bu asarida arablar orasidagi astronomiyaga oid eng oddiy va asosiy bilimlar jamlangan. Lekin murakkab geometric asoslar asarga kiritilmagan.

Asarning oxirida oʻsha vaqtda maʼlum boʻlmagan geografik oʻrinlar koʻrsatilgan jadval bor. Yer sathini sharqdan gʻarbga qarab yeti iqlimiga boʻlib chiqilgan. Har bir iqlim oʻrnashgan joyining chegaralari va belgilari aniq chizilgan. Al-Fargʻoniyning kitobiga ilova qilingan bu jadval «Maʼmun jadvali»dagi bilimlarining ken ilmiy istifodga kiritadi va ularni abadiylashtiradi.

Al-Fargʻoniyning «osmon jisimlari harakati va yulduzlar toʻgʻirisidagi bilimlar yigʻindisi» asari Yevropada XII asrda ikki marotaba arab tilidan lotin tiliga XIII asrda esa boshqa yevropa

tillariga tarjima qilingan. U Yevropada keng yoyilgan va shuhrat topgan asarga aylanadi. Bu asarning lotincha tarjimasi 1493- yili Ferrarda nashr etiladi. Bu asar golland sharqshunosi Yakov Golius (596-1667) tomonidan arab tilidan lotin tiliga tarjima qilindi.

Bu tarjima asarning arab tilidagi original jadval GOLIUS tomonidan tarjima uchun tuzilgan izohlar bilan birga 1667-yili (Golius vafotidan so'ng) nashr etiladi. Shunday qilib al-Farg'oniy arab tillida asar yozgan astronomlar ichida yevropada birinchilardan bo'lib shuhrat qozonadi. Uning olimlik shuhrati to XVIII Asrgacha barqaror bo'lib qoldi.

Al-Farg'oniy kitobida ma'lum geografik nuqtalar jadvalini koordinatalarini ko'rsatgan holda Sharqdan G'arbgacha yetti iqlimga moslab joylashtirgan. Al-Farg'oniy "Geografiyaga kirish", "Yer yuzida ma'lum bo'lgan mamlakatlar va shaharlarning nomlari, shuningdek, ularning iqlim sharoiti" asarlari ham muallifidir.

Farg'oniyning "Osmon harakati kitobi va yulduzlar ilmlari to'plami" risolasi 30 bobdan iborat bo'lib, o'z davrining astronomik bilimlarining ixcham ensiklopediyasidir. Risolat 12-asrdagi tarjimalar tufayli Yevropada keng tarqaldi. arab tilidan lotin tiliga o'tgan va 13-asrda. - boshqa Yevropa tillarida.

Birinci marta 1493 yilda nashr etilgan. Farg'oniyning astronomiya sohasidagi asarlari Yevropada 700 yil davomida qomus va o'quv qo'llanma sifatida foydalanilgan.

Al-Farg'oniy amaliyotchi bo'lib, samoviy jismlarni kuzatgan holda ko'plab kashfiyotlar qilgan. Shunday qilib, u Yerning sharsimonligini ilmiy jihatdan isbotladi, yilning eng uzun kunini - 22 iyunni va eng qisqa kunini - 23 dekabrni belgiladi. Farg'oniy ham quyosh dog'lari mavjudligini aniqlagan va 832 yilda sodir bo'lgan quyosh tutilishini bashorat qilgan.

Olim umrining so'nggi yillarini Qohirada o'tkazdi. U erda u yulduzlarning joylashishini aniqlash va ular orasidagi masofani o'lchash uchun asbob - astrolabani qurish bilan shug'ullangan. Olim matematik tavsif berdi va ushbu qurilmani takomillashtirish chora-tadbirlarini taklif qildi. Uning Qohiradagi faoliyati samarasi Nilomere yoki Nilometer deb ataladigan qurilish edi. U 861 yilda al-Farg'oniy boshchiligida Nil daryosidagi suv darajasini o'lchash uchun qurilgan.

Bu o'lchovlar Misr hayoti uchun juda muhim edi. Nildagi suvning haddan tashqari ko'tarilishi botqoqlanishga va kuchli suv toshqini yillarida hosilning etishmasligiga olib kelishi mumkin.

Qadimgi yunon tarixchisi Gerodotning ta'riflariga ko'ra, ba'zan Nil suv bosganda, u nafaqat butun deltani, balki uning atrofidagi hududlarni ham suv bosgan, shuning uchun bir qirg'oqdan ikkinchisiga o'tish uchun ikki kun kerak bo'lgan. Nil daryosining Roda orolida joylashgan Farg'oniy nilometri toshqinni bashorat qilishda muhim ahamiyatga ega edi. Ushbu bino hanuzgacha poytaxtning diqqatga sazovor joylaridan biri hisoblanadi.

Ahmad al-Farg'oniy jahon ilm-fani rivojiga ulkan hissa qo'shgan buyuk o'zbek olimlaridan biridir. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, uning bebaho merosi olimlar, zamondoshlari uchun amalda qo'llanma bo'lib xizmat qilgan.

Bu fikrni XII asrda olimning "Astronomiya asoslari kitobi" asari lotin va ibroniy tillariga tarjima qilingani ham tasdiqlaydi. 1998-yilda jahon hamjamiyati YUNESKO shafeligida jahon ilm-faniga ulkan hissa qo'shgan buyuk olimning 1200 yilgini nishonladi.

REFERENCES

1. Alfaragani. Elementa Astronomiac ex trad. J. Chiristimanni, Francofurti.
2. Campani R. Alfragano. II « Libro dell' » aggragazione delle stell». Firenze 1930
3. A. Ahmedov. « Mutloq » Toshkent: Toshkent islom universiteti nashriyoti 2002
4. A. Nosirov, H. hikmatullayev. Ahmad Farg' oniy: esse.- Toshkent: « Cholpon » 1998.